

գուհին թէ՛ « Ի՞նչ ընեմ, ի՞նչպէս ապրիմ թէ որ ալ տէրութիւն չունենամ », — Ըսաւ աղջիկը . « Ինծի պէս ծիծաղէ , պարէ , երգէ » . ու աս ըսելով սկըսաւ ինքը ծիծաղել , պարել ու երգել : Թագուհին որ ամենեւին այն բաներուն ախորժ չունէր , ըսաւ Բերոնէին . « Դու իմ տեղս ի՞նչ պիտի ընես , որ ամենեւին պառաւու թեան վարժած չես » : — Չեմ գիտեր ընելքս , պատասխանեց գեղացին , բայց կ'ուզէի փորձել . վասն զի ըսած եմ թէ թագուհի ըլլայ աղէկ բան է : Քանի որ աս դաշնագրու թեան վրայ ելն , վհուկը հոն հասաւ՝ ըսելով գեղեցիկ աղջկանը . « Կ'ուզե՞ս պառաւ թագուհւոյն վիճակը փորձել , տեսնել թէ թագուհին վիճակին փառաւորութիւնը բանիդ կու գայ թէ չէ » : — Կ'ուզեմ , ըսաւ աղջիկը : Ու նոյն վայրկեանին մէջ կ'ընթերցէր ծածկեցին աղջկան ճակատը , մազերը ճերմկեցան , ու գէմքը թմուեցաւ , գլուխը սկսաւ շարժիլ բոլոր ակռաները մէկտեղ , և մէկէն հարիւր տարուան եղաւ : Վհուկը պզտի տուփ մը կը բանայ և մէջէն պաշտօնեաներու ու պալատականներու բազմութիւն մը կը հանէ՝ ճոխութեամբ հագուած : Ասոնք դուրս ելլալու ատեն կամաց կամաց կը մեծնան և կը սկսին իրենց յարգութիւնները ընել նոր թագուհւոյն : Մեծ կոչուք մը կը պատրաստեն իրեն , բայց Բերոնէն ոչ ախորժակ ունէր և ոչ ծամելու կարողութիւն . ու ամբողջած ափշած մնացեր էր , և ըսելքը ընելքը չէր գիտեր . կը հազար սարսափելի կերպով մը խղճուէր չափ . հայլի մէջ կը նայէր ու կապկէ մըն ալ տգեղ կը տեսնար ինքըզինքը , ու ցաւելով կը մտածէր՝ թէ ի՞նչ անխելքութեամբ թագուհի ըլլալու փափաքեցաւ : Իսկ բուն ճշմարիտ թագուհին՝ անկիւն մը քաշուած կը ծիծաղէր ու կը սկսէր գեղեցկանալ , մազերը և ակռաներն ալ տեղը կու գային . թարմ և կարմրագոյն երես մը կ'ունենար , և կոտորուելով մը օոքի վրայ կ'եւէր . բայց ինքն աղտոտ հին ու աղտոտ հագուստներովը կարծես թէ մոխիրներու մէջ թաթխուած էր : Աս կերպ հագուստին չէր վարժած ամենեւին , անոր համար սկսաւ նեղանալ . պահապաններն ալ խոհակերոցի աղախիններէն մէկը զինքը կարծելով՝ կ'ուզէին պալատէն դուրս վաճառել : Ան ատեն Բերոնէն ըսաւ իրեն . « Ահա թագուհի չըլլալու համար չփութեր ես , իսկ ես ալ թագուհի ըլլալովս . ան ահա քուկին պսակդ , տուր ինծի իմ մոխրագոյն հագուստս » : Ու մէկէն առանց ժամանակ տալու որ մտածէ , նորէն փոփոխութիւնը շուտ մը եղաւ , և թագուհին ծերացաւ ու գեղեցկութիւնը երիտասարդացաւ : Հազիւ թէ փոփոխութիւնն եղաւ , պառաւը շատ զըջաց այս բանիս վրայ , բայց ալ ժամանակը անցեր էր : Վհուկը գառապարտեց զասոնք՝ իւրաքանչիւրը կենալու իրեն վիճակին մէջ : Թագուհին կու լար ամէն օր՝ իր պառաւու թեան ցաւերը քաշելով , ու կ'ըսէր . « Ափսոս , թէ որ Բերոնէն եղած մնացած ըլլայի , իրաւ հիմա հիւղի մը մէջ բնակած կ'ըլլայի , ու շագանակով կ'ապրէի , բայց պարելով կ'անցընէի ատենս ծառին տակը հովուաց հետ իրենց սրնգին ձայնովը : Ի՞նչ բանի կու գայ այս փառքն ու հանգիստը , երբ ես ամէն բանի մէջ նեղութիւն կ'իմանամ , ու այսչափ հարստութիւնն ու ծառաներու բազմութիւնը չեն կրնար գարման մը ընել ինծի » : Այս ախուր մտածմունքներն իր հիւանդութիւնները օրէ օր կ'աւելցընէին . տասուերկու բժիշկ քովը միշտ իր ցաւերը շատը .

նեղու կարծես կ'աշխատէին : Դրսէն ամենքը իր վրայ եղած խնամքը տեսնելով՝ զինքը կ'երանէին , ու ինքը մտածելով գեղջուկին հանգիստ վիճակն որ կորսնցուց կը հալէր ու կը մաշէր : Վերջապէս երկու ամէն մեռաւ : Երբոր իմացաւ Բերոնէն թագուհւոյն մահը , ուրախացած կը պարէր իր ընկերներովը ծաղկալից գաշտին մէջ յստակ առուակի մը եզերքը . վասն զի հասկըցաւ որ շատ խելացի ու երջանիկ գտնուած է թագաւորութիւնը կորսնցընելովը : Վհուկը գարձաւ զինքը տեսնելու , և իրեն իրեք հոգի առաջարկեց , որոնց մէկը երիկ ընտրէ իրեն . մէկը ծեր , բնու թեամբ ախուր , անհաճոյ , նախանձոտ և անգուծ , բայց հարուստ , զօրաւոր և մեծ իշխան մը , որով մեծ փառքի պիտի հասնէր Բերոնէն . միւսը սիրուն երիտասարդ մը , քաղցրաբարոյ , ընտանի , սիրելի , ու աղնուական ցեղէ , բայց աղքատ , և թշուառ ամէն բանի մէջ . վերջինը իրեն պէս գեղացի , ոչ գեղեցիկ և ոչ տգեղ , ոչ հարուստ և ոչ աղքատ , չես կրնար ըսել թէ կը սիրէր զինքը թէ չէր սիրէր : Ուստի չէր գիտեր աղջիկը թէ այս իրեքին որն ընտրէ . որովհետեւ բնութեամբ շատ կը սիրէր հագուել կապուել , գեղեցիկ զգեստները , ծառաներ ու մեծամեծ պատիւներ . բայց վհուկը իրեն ըսաւ . « Գնա , ինեղ մի ըլլար . գագրէ Բերոնէն այդ զքեզ խաբող փափաքէդ . տես աս գեղացին , ահա քեզի յարմար մարդ : Դու շատ պիտի սիրէիր երկրորդը , և սաստիկ սիրելի պիտի ըլլայիր առաջինին , բայց երկուքն ալ զքեզ դժբաղդ պիտի ընէին . բաւական է որ երրորդը քեզի հետ սիրով կենայ : Լաւագոյն է խոտի մը վրայ պարել , քան պալատի մը մէջ սրտմաշուէրով տանջուել . Բերոնէն ըլլալ գեղի մը մէջ , քան թշուառ տիկին մը ալ . կուշիներով զարդարուած . աչք խաբող մեծութեանց մի փափաքիր , ան ատեն երջանիկ կ'ըլլաս քու երկրագործ էրկանդ հետ բոլոր կենացդ մէջ » :

ՄԿՐՏ . ՌԱՖ .

ԱՇ . ՎՍԻՖ .

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վիրգիլիոսի գերեզմանը :

Վիրգիլիոս Հռովմայեցւոյ մատենագրական փառացը ներկայացուցին է , ինչպէս { Ռուլիոս Վեսար անոնց պատերազմական քաջութեանցը և () դատոսն ալ քաղաքական հանճարոյն : Վիրգիլիոս Խտալիոյ պարծանաց մէջ ամենէն աւելի անեղծ մնացած է . ժամանակը , որ յաղթական կամարներուն վրայ բարձրաբանդակներով ձևացուցած՝ Հռովմայեցւոյ մէջ նուաճեալ ազգաց պատկեր-

ները ջնջած է , և ոչ տող մը աւրած է Ս՝ շակականներէն կամ Ննէականէն . և Ս իրգիլիոս աւելի իրաւամբք կրնար գոչել քան թէ իր մտերիմն Սրատիոս . թէ որ իր երկիւղած չափաւորութիւնը թոյլ տար .

Եգի արձան յիշատակի քան ըզպըղինձ մընայուն 1 :

Իրեն անունը սրբազան ու սիրելի եղած է , ինչպէս իրեն քերդուածոց ամէն մէկ տողերը : Խտալիոյ ամենէն անուանի քաղաքները իրենց մեծ պարծանք կը համարին , երբ կը յիշեն որ Ս իրգիլիոս սի սիրելի եղած են իրենք , կամ անոնց մէջ բնակած է ինքը և կամ թէ զանոնք իրեն անմահական քերդուածոցը մէջ անուաներ է միայն . և ինչուան հիմա աւանդութեամբ կը ցուցուն , այսպէս ըսեմ , իրեն քայլերուն հետքը այդ բազմակոխ երկրին վրայ : Իր մահուանէն շատ դար ետքը , 1227 թուականին՝ Ս՝ անդուացիք իրեն հայրենակիցները , զինքը իրենց իշխանը հրատարակեցին , և իրենց դրամներուն , կնիքներուն ու դրօշներուն վրայ իրեն կենդանագիրը դրօշմեցին : Ս՝ սօրուն օրս ալ Խտալիոյ հոյակապ յիշատակարաններէն և ոչ մէկը այնչափ մեծարանք կ'ընդունի՝ ինչպէս քաքերու պարզ դէպ մը , ուր որ թերևս Ս իրգիլիոսի աճիւնը բնաւ դրուած չըլլայ , բայց պատմութիւնը զանիկայ իրեն գերեզմանը անուանած է :

Կաթօլի ճամբուն վրայ Ռուցցոլ ըսուած տեղը լեռ մը կը բարձրանայ , ուրուն գագաթէն նայողին աչքին առջև կ'սեմ և միանգամայն զմայլեցուցիչ տեսարաններ կը բանայ . անոր համար տեղոյն անունն ալ յունարէն Բոլէլէէոյ ըսուեցաւ , որ հանգիստ տրտմութեան կը թարգմանուի : Հռովմայեցիք իրենց սովորական յանդուգն անհամբերութեամբ , որով դիւրաւ կը յաղթէին դժուարութիւններուն , այս Ռուզիլիոսը լեռան տակէն ծակելով դիմացէ դիմաց անցք մը բացին : Ս՝ անցքը 50 ոտք բարձրութիւն ունի և 30 ոտք լայնութիւն և գետինն ալ Ս՝ ետուվի

լաւայովը ստլայատակ եղած է , որուն երկայնութիւնը 500 գիրկէն աւելի է : Փետրուար և հոկտեմբեր ամիսներուն մէջ այս անձաւին մէջէն դէպ 'ի մէկ ծայրը նայելու ըլլա՝ արեւը աստղի մը մեծութեամբ կը տեսնաս , որուն վաւ լուռն ճառագայթները՝ անձաւին կամ մարին վրայէն բացուած լուսամուտներէն եկած տկար լոյսը սքանչելի կերպով մը կը կտրեն ու կ'անցնին , որով մէկ նայուածքով բնութե հրաշալիքը մարդկային ճարտարութեան հետ խառնուած մէկ ամենաաքանչելի տեսարան մը ձևացուցած կը տեսնես : Բայց այսու ամենայնիւ ճանապարհորդին առջի մը տածութիւնն ու առջի հիացումը ասոնք չեն գրաւեր . ասոնցմէ առաջ կը փրնտրէ եւ կ'ողջունէ անպաճոյճ աւերակ մը այդ անձաւին վրայ , որ է Ս իրգիլիոսին գերեզմանը :

Ս՝ անցք 15 ոտք հազիւ բարձրութիւն ունի և բոլորչի կամարաձև է , իսկ բանուածքին կողմանէ՝ ամենեւին անշուք ու անզարդ է : Ս՝ անցքիս գերեզման ըլլալը անկէջ յայտնի է , որ պատին վրայ պզտի խորշեր կան , ուր որ հռովմայեցիք մեռելոց մոխրոյն սափորը կը դնէին : Ս՝ էկ անհարթ կերպով շինուած սանդուխ մը պարտեզէ մը անցնելով աս գերեզմանը կը հանէ , ուրուն անհետեթ խորիսիւր ատեն անցնելով քիչ քիչ գետինը խրած է , և պատերուն երեսն ալ մեծաւ մասամբ վրան բուսած մուրախոտերով ծածկուած է : Ս՝ հաւադիկ այս է աւերակիս պարզ տեսքը , ով որ գիտէ առանց հին յիշատակ մը միտքը բերելու : Բայց Ս իրգիլիոսի անունը միայն՝ ասոր վրայ ու բոլոր շրջակայքը բանաստեղծութիւն մը , քաղցրութիւն մը ու անպատմելի ներդաշնակութիւն մը կը սփռէ :

Ս՝ հաւադիկ այդ անպաճոյճ գերեզմանին տակ կը հանգչի այն ցածուն Ս իրգիլիոսը , որ ժողովրդեան ծափահարութիւններէն ամօթխածութիւն կը խուսափէր : Ս՝ ան շինական ու դաշտային տեղուանքը շատ վայելուչ էր իրեն գերեզմանի համար , որուն խանջաբարձը եղած

էր տգարաի ճշ և հանդուրժեան ընկերներ՝ հովիւներ, և որն որ մեծ հաճութեամբ () գոստոսի արքունիքէն կը հեռանար՝ իրեն սիրելի եղած դաշտերուն մէջ անգթաղ իր քերդողական անուշ մտածմանցը մէջ ընկղմելու։ Ինոր համար ինչ աւելի ախորժելի ու սիրելի տեսարան կրնայ ըլլալ քերդող ճանապարհորդի մը համար, երբ այսպիսի բնութեան սիրովը վառուած՝ բանաստեղծին շիրմին բոլորտիքը տեսնայ հազարումէկ ծառեր, թուփեր, ու կերպ կերպ դալարիներ, ու անդիէն ծաղկընէրուն վրայէն թռչող մեղուններու անխոնջ պար մը, որ () շակականաց Երզնի ականջն ի վար կը բզզան։ Եւ այս խաղաղ ու միանգամայն անուշ մեղամաղձոտ տեսարանիս վրայ բարձրացած յաղթահասակ կազնին, որ իր ընդարձակ հովանւոյն տակը այսչափ քաղցր յիշատակներ կը պահպանէ։ () ասոնք տեսնալով ճանապարհորդը՝ անշուշտ կը գովէ () գոստոսին թափանցող ընտրողութիւնը, որ լաւ ճաննալով այս մեծ բանաստեղծին սիրտն ու հոգին՝ Երբոյնի դաշտորայքը սահմանեց անոր մտխորցը հանգստարան, որ այնչափ Վերդողին սրտին սիրելի էին։ () դաէլ տիկինը Սիրգիլիոսին գերեզմանին վրայ խօսելով՝ այսպէս կ'ըսէ. « Բողիկբբոյ լեւրան վրայէն այնպիսի բնութեան հրաշալեաց սքանչելի տեսարան մը կը բացուի առջևդ և այնպիսի խորին խաղաղութիւն մը չորս դին տիրած կը տեսնես, որ շատ դժուարին չէ կարծել թէ Սիրգիլիոս ինքը ընտրած ըլլայ իր գերեզմանին տեղը »։

Եղան շատ քննադատ անձինք որ անիրաւ տեղը ընդդէմ այնչափ դարուց աւանդութեան Բողիկբբոյ լեւը իրեն անգին պարծանքէն զրկել ուզեցին. բայց ի զուր. որովհետեւ բաց ի հասարակաց աւանդութենէն, նաև շատ պատմիչներ աս բանիս կը վկայեն։ Չորրորդ դարու Հռովմայեցի պատմիչ մը կը յիշատակէ որ Սիրգիլիոսի աճիւնը () գոստոսի հրամանաւը՝ Երբոյնի փոխադրուելով՝ Բուցցոլի ճամբուն վրայ

գետեղուեցաւ մղոնաչափ երկրորդ քառէն առաջ։ Ուրիշ աւելի վերջի տեսններու պատմիչներ ալ կը հաստատեն թէ իրենք տեսած ըլլան գերեզմանական սափորը, որուն մէջ դրած էր Վերդողին աճիւնը։ — Բայց աս բանիս ուրիշ մէկ մեծարանաց խորհրդաւոր ու մըլտանորոգ յիշատակարան մը կայ, որ ամէն դար իր ետեւի դարուն կ'աւանդէ։ () ր մը դափնի մը կ'երեւայ Սիրգիլիոսի գերեզմանին ծայրը բուսած՝ կամ պատահմամբ և կամ անծանօթ պանդրխտի մը ձեռքով տնկած. անկէց վերջը այս դափնին մեծաւ յարգութեամբ պահուելով՝ ոչ երբեք թառամեցաւ. ամէն անգամուն որ չորնար, նորէն գեղեցիկ կանաչութեամբ կը բողբոջէր այն առասպելապատում ծառին պէս, զորն որ ինքը Սիրգիլիոս երգած էր՝։ Եւ մեծարանաց վերանորոգութիւնները շատ անգամ աննշան անձինքներէ ի գործ կը դրուէին, բայց երբեմն ալ երևելիներէ։ () ատ դափնիներ զիրար յաջորդեր էին աս կերպովս՝ երբոր հոշալաւորն Բեդրարգա, ԺԴ. դարուն կէսին, Երբոյնի Սոպերդ թագաւորին հետ մէկտեղ եկաւ՝ գերազանց հանձար մը այդ գորովական մեծարանքը ընելու առ այլ գերազանց հանձար մը։ Երկու դար ետքը դեռ աս դափնիս անթառամ մնացեր էր, երբ հռչակաւոր Ելայի դքսին հայրը, խիստ ու դաժան Երբոյնի Փոխարքայն Պետրոս Ղուկտոյ՝ խոնարհեցուց իր գոռոզ գագաթը բանաստեղծի մը յիշատակին առջին։ Եւսօրուան օրս գեղեցիկ դափնի մը կայ դեռ մատաղատունկ, զորն որ Վաղիմիր Տըլալիներ անուանի գաղղիացի բանաստեղծը իւր ձեռքը տրնկած է։ Սիրգիլիոսին դափնւոյն տերևները անգին յարգ ունին, որ բովանդակ Եւրոպայէն անթիւ ճանապարհորդներ այցելութեան ելլալով Սիրգիլիոսի գերեզմանին՝ իբրև սրբազան յիշատակ մը այն տերևներէն ալ իրենց հայրենիքը կը տանին։ Երբոյնի Ժ.

ղովորդեան խորհրդաբայ լերան վրայ ունեցած աւելորդապաշտական կարծիքները այնպէս խորին տպաւորուած են իրենց սրտին մէջ, որ անկարելի է ընդդիմանալ՝ երբ Վէպպօսեցի մը սկսի պատմել քեզի, որ Վ իրգիլիոսի լերան անձաւը նոյն քերթողին նուագելովը յօրինուած է :

Վ իրգիլիոսին գերեզմանին դիմացը, Սարճինէլայ գետին եզերքը ծառայող Ս. Աստուածածինի՝ ըսուած կրօնաւորաց եկեղեցւոյն մէջ կանգնած կ'երեւայ հոյակապ մահարձան մը ուրիշ նոյնպէս հռչակաւոր քերթողի մը, որ ժառարուէ մէջ ծաղկած է : Վյն մահարձանին վրայ կը տեսնաս դիզուած խուռն բազմութեամբ արձաններ և բարձրաքանդակներով ձևացուցած շատ մը այլաբանական պատկերներ : Վրիդոնք ու Պալք՝ Խոհեմութեան, Լամաստութեան, Վերականութեան ու Պերճախօսութեան արձաններուն հետ խառնուած : Վիով բանիւ այն շիրմին վրայ կը տեսնես գեղարուեստից ամէն կերպ ճոխութիւնը : սակայն երկար ատեն անուշ տխրութեամբ մը Վ իրգիլիոսի գերեզմանին մերկ քարերը դիտելէն վերջը՝ հազիւ այս Սանածարոյ բանաստեղծին մահարձանին ճոխութեանցը վրայ վեր 'ի վերանց մը աչքդ կը դարձնես :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Օոոք :

Երկար ատեն կը կարծէին բնախօսք և դեռ շատերը կը կարծէին թէ ընտանի կովերուն սերունդը Օոոքէն առաջ եկած ըլլայ : Իսկ Պիւֆֆօն քաջ զընտելութեամբ քննեց և իմացաւ որ օռորին կերպարանքն ու իր ամէն սովորութիւնները բոլորովին նման էին ընտանի ցուլերուն, որով հետեւցուց թէ օռորը ցու-

լին մեծղին և աւելի կորովին է : Ինչպէս որ սովորական ամէն արձակագուած կենդանիները աւելի մեծ և ուժով կ'ըլլան քան թէ ընտանիները : Բայց նոր հեղինակներ շատ կերպով կ'ապացուցանեն՝ թէ պէտք չէ այս կարծեացս հետեւիլ : Վ ասն զի փորձով կը ցուցնեն որ այս երկու կենդանիներս կը տարբերին իրարմէ : նախ գլուխնին : Ինչու որ եզան ճակատը տափկած է՝ մանաւանդ թէ քիչ մ'ալ գոգեալ, իսկ օռորինը դուրս ուռած, թէպէտ գոմէշին չափ չէ : Եզան ճակատը քառակուսի է և բարձրութիւնը աչքէն տանելով գրեթէ լայնութեանը հաւասար է, իսկ օռորինը աւելի լայն է քան զբարձրութիւնը : հասարակ եզան եղջիւրները գլխուն վերը դուրս ցցուած գծին ծայրերը բուսած են : իսկ այս կենդանոյն վրայ այս գիծը եղջիւրներուն արմատէն երկու բթաչափ աւելի ետեւ կ'իյնայ : () ողոր տասնըչորս զոյգ կող ունի, իսկ եզը տասուրեք : Վ երջապէս օռորը բնաւ եզան պէս չբառաչեր, այլ խոզի պէս կը խանչէ : Վսոնցմէ յայտնի կ'երեւայ որ օռորը պէտք է ուրիշ կենդանի ըլլայ :

Չորքոտանեաց մէջ ամենէն հսկան է ասիկայ, 'ի բաց առեալ զփիղն ու ռնգեղջիւրը : Վրուն ինչուան տասը ոտք երկայնութիւն կրնայ ունենալ և վեց ոտք բարձրութիւն : Վլուխը երկուքուկէս ոտք երկայնութիւն ունի : եղջիւրները մէկ ոտք, նոյնպէս ևս անոնց խարսխին չըջապատը : պոչը երկու ոտք, իսկ անոր ծայրի մաղերը մէկ ոտքէն աւելի : Բայց էզը աւելի պզտիկ կ'ըլլայ, այսինքն երկայնութիւնը եօթը ոտք, և մէկալ անդամներն ալ այս համեմատութեամբ կը պզտիկնան : () ողորն գլխուն կողմերը մէկ ոտքէն աւելի երկայնութեամբ մագերով պատած են, արմատնին թաւ և հաստ : Վ զին տակէն կախուած մսէն վար տեսակ մը մօրուք ունի : Իսկ մարմնոյն ուսէն վար ետեւի կողմը, ոտուրները, աչուրներուն շրջանակը և կնճիթը կարճ մագով միայն պատած են : իսկ էզինը ընդհան-